

UVE JONZON

**Svaki dan
u godini**

2

Iz života Gezine Krespal

S nemačkog prevele
Spomenka Krajčević i Tijana Tropin

■ Laguna ■

Naslov originala

Uwe Johnson

JAHRESTAGE 2

Aus dem Leben von Gesine Cresspahl

Copyright © Second Volume: Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main 1971.

Translation copyright © 2021 S. Fisher Foundation by order of TRADUKI

Translation copyright © ovog izdanja 2021, LAGUNA

Objavlivanje ovog dela podržala je književna mreža TRADUKI, koju čine Savezno ministarstvo za Evropu, integraciju i spoljne poslove Republike Austrije, Ministarstvo spoljnih poslova Savezne Republike Nemačke, švajcarska fondacija za kulturu „Pro Helvecija“, organizacija „KulturKontakt Austrija“ (po nalogu Kancelarije saveznog kancelara Republike Austrije), Geteov institut, Javna agencija za knjigu – JAK Republike Slovenije, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Resor za kulturu Vlade Kneževine Lihtenštajn, Fondacija za kulturu Lihtenštajn, Ministarstvo za kulturu Republike Albanije, Ministarsvo za kulturu i informisanje Republike Srbije, Ministarstvo za kulturu i nacionalni identitet Rumunije, Ministarstvo kulture Crne Gore, Ministarstvo za kulturu Republike Makedonije, Sajam knjiga u Lajpcigu i Fondacija „S. Fišer“.

traduki

**Svaki dan
u godini**

2

Sadržaj

SVAKI DAN U GODINI
(decembar 1967 – april 1968)

9

Dodatak
GLEDANO KRESPALOVIM OČIMA

491

SVAKI DAN U GODINI

(decembar 1967 – april 1968)

20. decembar 1967, sreda

Voda je skrivena duboko ispod ulice, tamo gde ulica mora preko kamene grbine, voda zelena od hlora, mlaka, jedra, u sanduku od keramičkih pločica ispod hotela Marsej na Aveniji Vest end, Menhetn, Gornja zapadna strana, Njujork, Njujork. Voda je bučna, puca i pršti pod skokovima plivača, pljuska o zidove, klokoče u kanalima za prelivanje, na sve strane divlje odbacuje prasak sabijenog odjeka. Na vrhove prstiju. Ruke napred. Članke gore. Glavu između ruku. Stopala ravna, priljubljena. Sad voda udara o vrh lobanje. Brza vožnja ispod vode, za ispruženim rukama, vodi kroz poluslepilo sumraka.

Deca u plitkom delu bazena već pozdravljaju glavu koja izranja između njih. – Beautiful header, Gesine: kažu. Ali govore: Dži-zajn, i možda misle kako ih nisu učili da se tako skače na glavu. A curious header, Mrs. Cresspahl.

U to doba dana, između kraja radnog vremena i poslednjeg obeda, bazen Plivačkog kluba Mediteran zaposednu deca sa Avenije Vest end, iz Riversajd drajva. Podnose da s njima budu starice sa cvetnim kapama za kupanje koje odvažno veslaju rukama, drže na oku mlade atlete što forsiranim marševima pod vodom nastoje da spreče propadanje tela, a u uglu je tiše, tu gde mirno stoji jedna usamljena supruga, svesna toga gde joj je mesto, ustežući se, sa

neprohodalim detencetom na kuku. No stazu ispod skakaonice deca ustupaju prvenstveno nekome od svojih, odrasle puštaju da čekaju gore, na skakaonici, a dečaci poput Dejvida Vilijamsa zabavljaju se tako što neočekivano prorone ispod mišićavih muškaraca koji zagriženo batrgaju nogama.

Naučila su da drugačije skaču na glavu. Nema trzaja koga ruke što brzaju napred provuku kroz celo telo, sve do članaka na nogama. Pogledaj samo tu Mari Krespal, tek šest godina u ovoj zemlji, s ivice bazena ona sklizne u vodu jednim jedinim, neprekinutim pokretom, kao riba što se vraća u svoj element. Čini se da se prepušta padu; toliko joj je skok bez vidljivog odraza. Mari vežba ronjenje sa svojim drugaricama, sa Pamelom Blumenrot, sa Rebekom Fervalter; na dno bazena ne bacaju, međutim, novčiće, već ključeve od ormarića, teško uočljive zbog neupadljive boje. Bez ključeva ne bi mogle da izađu iz bazena, u njihovoj zloradoj vrisci ima i straha, a kad Mari izroni iz dubine sa visoko uzdignutom rukom u kojoj je spaseni ključ, na njenom malom, mokrom licu zategnutom od radosti primećuje se i olakšanje. Posle, kad skine kapu priljubljenu uz glavu, izgledaće, okružena onom dugom, zimski zagasitom plavom kosom, starija od svojih deset i po godina. U belom okviru kape luk njenih očnih duplji, još ne potpuno oformljen, pod sabijenim čelom deluje izloženo, kao da je lišen svake zaštite.

Iznad bučne vode, na pola visine prostora obloženog plavim pločicama, dva zida opasuje balkon, pozadina bara Marsej, gde su postavljeni stočići sa po dve stolice. Toliko je star hotel. Gosti iz 1895. još bi se zadovoljili time da odozgo, poizdalje, gledaju kupaće, polugole; u nekom današnjem zdanju gosti bi da piju na barskim stolicama uz rub bazena, ili pored njega, iza providnog panoramskog zida. I pored toga, mister Makintajer tamo gore jedva da ikad zastane ispred svojih devedeset devet boca vatrene vode; u ovom kraju živi dovoljno ljudi koji vole da se sastaju okruženi zidovima od crvenog drveta, koji svaki dan pomalo stanuju na izlizanoj koži i uglašavaju laktovima masivan zaobljen završetak šanka od mahagonija koji se starinski presijava. Tamo gore je pre

šest godina jedna Gezina Krespal predugo sedela i, koristeći irske izreke, tražila pogrešan pristup ovdašnjem životu, često nedaleko od mister Blumenrota, koji tada nije izgledao kao Pamelin otac. Jevreji još uvek nisu sasvim predali Gornju zapadnu stranu, Jevreji su ovde poželjni; za šest godina se, međutim, nad kitnjastom ogradom bara nikad nije ukazala glava nekog tamnoputog građanina i kao što gore posetu crnaca Marseju ne sprečavaju cene mister Makintajera, tako dole godišnja pretplata od šezdeset dolara nije jedini razlog zbog koga u vodi belci ostaju među belcima.

Te večeri dva hotelska gosta plivaju tamo-ovamo duž južnog ruba bazena, striktno se držeći uvek iste staze, dva mlada stranca koji se gotovo uvređeno zaustavljaju pred starim damama što radije plivaju kraćom, poprečnom putanjom i koji gutaju vodu i bes zbog dece što im pred samim nosom zaranjaju u dubinu. Možda su to Nemci, stažisti na tehničkoj obuci u new yorker matičnoj firmi, jer govore nemački, mada njihove poprilično bespomoćne primedbe i uzvike razume uz malo naprezanja ne samo Gezina Krespal nego ih razumeju i plivači Jevreji. Njih dvojica ne slute gde su; govore slobodno, glasno. Ovde im nije dovoljno čisto. Kod kuće imaju nov, nedavno sagrađen bazen. Mnogi plivači izgledaju im kao ljudi koji u evropskim zemljama ne bi padali u oči. Konačno stiže Mari, u glatkim i mekim pomacima približava se pod vodom, i pobednički izveštava: Govore o tebi! Kažu da imaš pravu visinu! Da su ti grudi preniske! Da možda još nisi rodila dete, ali da s tim ne moraš da žuriš! Tvoja kosa, tvoje jagodične kosti, su-deći po tome trebalo bi da si iz Poljske! From a Slavian country!, kaže. Jer Krespalove govore nemački još jedino kad su same, na tome insistira ta Mari, čije su sive i zelene oči postale zaštitnički brižne od nade da je prenela majci neku pohvalu, nešto što prija.

Jer ako donosite decu na svet, nek nisu s tim tvojim koskama, Krespale! Pa, ako bude cura, valjalo bi da jema noge ka Lizbet!

Bazen Plivačkog kluba Mediteran, dug dvadeset metara, sa osam staza, verovatno je prostraniji od bazena „Voja“ u Jerihovu,

u kome je Gezina Krespal, dete koje sam bila, naučila da pliva. Sećanje uvećava: kažu oni koji su se vratili u posetu. Da se tamo vratim, ne smem. Daleko je. Udaljeno preko 4.500 milja, i više, posle osam sati leta ima još da se putuje, sve dok se ne zađe u noć, a ni tada nisi stigao. Više od 6.000 kilometara. To je lužičkosrpski kraj, Meklenburg, na drugoj obali. Tamo sam živela dvadeset godina. Onda ćeš more bit sidit, izdana i prodana, u jednon takovon ameriškon šumi...

Na bazenu „Voja“ u Jerihovu Sever moj otac je pre trideset godina postavljao drvene nadstrešnice, moj otac Hajnrih Krespal, godište 1888, koji se od nemačkih ratova sklonio u Holandiju, pa u Englesku, ali se ipak s mojom majkom vratio u Meklenburg da bih ja u Nemačkoj došla na svet, što se dogodilo nekoliko godina pre sledećeg rata. Takve je sreće već tada bila moja majka Lizbet, rođena Papenbrok. Aerodrom na uzdignutoj obali Baltičkog mora, kod Jerihova, čiju je izgradnju pomagao moj otac stolarskim radovima, napravljen je za moderan rat, pa je tako jedna bedna rečica što je tekla kroz jarke zaustavljena na svom putu k moru i skrenuta da bi obnavljala vodu vojnog bazena. Ime Voja nadenula su mu školska deca, i to tek posle rata, kad je sovjetska okupaciona vlast podigla u vazduh kompleks Jerihov Sever, sraznila ga sa zemljom, a bazen zaboravila. Krespalove nadstrešnice su 1953. već odavno bile provučene kroz jerihovske peći, od njih su ostali samo istruleli panjevi. Bio je februar, voda bazena bila je ispuštena, a vejavica je njegovo dno prekrila čistom belinom. Jakov se bez oklevanja spustio za mnom. Išli smo po bazenu gore-dole dok sve plivačke staze nisu ispunili tragovi naših nogu. Ne uspevam da prizovem sliku Jakovljevog lica kakvo je bilo tog dana; morala bih da je izmislim. Bili smo nevidljivi, zaštićeni zidovima te rupe u zemlji, skriveni pod uskovitlanim nebom, usred brujanja tišine. A on je život u tuđini mogao da mi opiše samo iz svog ugla, ne i iz mog.

Vlada je vazдушnim snagama u Vijetnamu dozvolila da lete kroz tampon-zonu na kineskoj granici. Četrnaest američkih naučnika garantovalo je naciji da će pobeda, ako bude prepuštena

komunistima, voditi samo do još većih, još skupljih ratova, a ne do trajnog mira.

To je misiz Krespal, ta što stoji napred na zaljuljanoj dasci za skakanje i čeka da se oslobodi staza ispod skakaonice. Stanuje tu iza ćoška, na uglu Riversajd drajva i 96. ulice. Ima trideset četiri godine. Vrat drži kruto, stomak uvlači. Neće proći mnogo pa će cipele kupovati ne zbog toga što su elegantne nego zato što su dobre za zdravlje. Kad se usredsredi na skok, oči joj se suze, usne stisnu. Tvrd udarac vode o glavu izaziva na tren ošamućenost, slepilo, osećaj odsutnosti; to ne traje dugo.

– Quite a header, Dži-zajn!

21. decembar 1967, četvrtak

U Spoljnopolitičkom odboru Senata neki članovi sumnjaju da su vlada i Generalštab 1964. rekli istinu tvrdeći da su 4. avgusta razarače Medoks i Tarner džoj napali brodovi Severnog Vijetnama. Prema mister Džonu V. Vajtu iz Češira, Konektikat, koji je tada bio sasvim blizu sonara dostavnog broda Pajm ajlend i slušao razgovor vođen radio-vezom između razarača, oni nisu bili sigurni da li se na njih pucalo ili nije. Signalizovano je da stižu torpeda, ali torpeda nisu stigla. Da li je radar zaista pokazivao približavanja čitavog jata malih plovećih objekata? Može li se dokazati da je bilo protivavionske paljbe, svetlećih raketa? Da li su se noću iz aviona mogli videti ti neznatni tragovi na vodi? Sve se to tada smatralo istinom i bilo je dovoljno da se predsednik ovlasti da ozbiljno povede taj tuđi rat.

– Predsednik ne može da laže: kaže Mari: Pa to bi se otkrilo!

Stoji kraj ormana koji zamenjuje kuhinju na ulazu u naš stan, u prevelikoj kecelji, s peškirom preko ruke, okreće meso u tiganju, podlakticom savijene ruke sklanja zagrejanu kosu sa slepoočnice, kao što su to radile njena baba i babina majka, ali sve to ne radi kao dete koje pomaže u ulozi domaćice, već kao član domaćinstva koji shvata svoj udeo u njemu, i prihvata ga. Tako fotografisana, za deset godina tumačila bi sebe kao dete odraslo u srećnim

uslovima, u doba mira. Uložila je vreme u to razmišljanje, s polu-uvučenom donjom usnom i suženim očima, a kad je progovorila, htela je da majci ukaže pažnju, ali i da odraslom pokaže da su takve bojazni nepotrebne. Da bi shvatila taj rat, morala bi da ga vidi, to mu nedostaje.

Rat u Vijetnamu ona ne može da vidi. Od mene je suviše precizno čula kako zamah rata spolja izgleda. Nijednoj porodici koju zna iz škole vlada nije isporučila ispunjen mrtvački kovčeg. Zna kako izgledaju ruševine između avenija Amsterdam i Kolumbo, ali njih nisu načinile bombe tog neprijatelja, nego čelična kugla ovdašnjih špekulanata građevinskim zemljištem. Radnjice na Brodveju ne umiru zbog toga što su naslednici poginuli u ratu, već zbog dolara za kiriju i mafiju. Vlada ne konfiskuje automobile, a benzinske pumpe dele poklone kupcima benzina. Mari ne mora da vodi računa o tome da u blizini policajca treba utišati glas. Ne bi mogla ni da zamisli da mister Vajsanda ujutro u šest bude četiri policajca u civilu i odvođe ga u zatvor samo zato što na Univerzitetu Kolumbija inicira i predvodi demonstracije protiv dalekog rata. Zna o vozovima, brodovima i avionima, da joj je za put potreban novac, ne zna za dozvole za put koje izdaju vlasti. Teško da bih mogla da joj navedem robu koje u Njujorku nema u prodaji. Nije potreban rat da bi naš telefon bio prisluškivan. Da bi se Mari u to koliko-toliko uverila, trebalo bi da vojska zaposedne Riversajd park pred našom kućom i da minobacačima zatvori prolaze do šetališta pored Hadsona. Moguće da smatra da je u osnovi neprenosivo ono što mogu da joj ispričam a doneto je iz Nemačke. U Evropi se možda tako vodi rat, ne i ovde; ona je, međutim, ovde, i time je dovoljno zaokupljena.

Mari je protiv ratova jer u njima ljudi mogu da budu povređeni. A ne može da se direktno suprotstavi mojim informacijama; ne želi ni mene da povredi. Otišla je u školu i na jednom času započela s nastavnicom svađu o pravednosti ratnih zbivanja u Jugoistočnoj Aziji; pre toga je temeljno preslišala svoje drugarice Maršu, Pamelu, Deboru, Anđelu, manje zbog toga da bi obezbedila njihovu solidarnost, a više da ne bi rizikovala prijateljstvo. Pred

Maršininim roditeljima, Mr. & Mrs. Linus L. Carpenter, o toj temi nije ni zucnula; Karpenterovi daju novac borcima za građanska prava, žele da tamnopusiti građani svuda imaju pristojne stanove, osim na njihovoj adresi, stvar s Vijetnamom smatraju uveliko pretresenom temom, a razgovor o tome sad već netaktičnim ako ne i nepristojnim. Mister Karpenter III, Džordžtaun, Harvard, rezervni pukovnik, pripadnik helikopterskog bataljona, Karpenter iz firme Alen, Barns, Elman & Karpenter, bio je taj koji je objasnio Mari da u demokratskoj državi svako treba da se bavi svojim poslom, a da pitanje rata pripada poslu predsednika. Kad je Mari to obazrivo rekla kod kuće, testiranja radi, usput se ispostavilo da je bedž NAPOLJE IZ VIJETNAMA nosila samo onoliko koliko je ta moda trajala u njenom razredu. Neiskrena, kako sam je i vaspitala.

Uz moj miraz ne može da se nosi s ovom zemljom bolje nego ja. To je zemlja u kojoj predsednik Džonson sme da predbožićnu sentimentalnost iskoristi za televizijsku poruku u prilog svoje politike, ovde i van zemlje, i da govori o pokretu Kenedi-Makar-ti, dok Njujork tajms, ne bez zadovoljstva, piše o „smrtonosnoj crti“ koja senatora Kenedija dovodi u veću blizinu sa udruženjima protiv rata no što je to njemu verovatno po volji. Mari je sinoć kod Karpenterovih gledala Džonsonov dostojanstven i istovremeno lukav nastup i vratila se kući puna ogorčenja što predsednik njenog senatora predstavlja kao nedolično slavoljubivog čoveka koji ne želi ništa drugo do da mu preotme posao. Nije shvatila da su mirovnjačke namere pomenute da bi se Kenedi denuncirao. Ona ovde živi šest godina. Ne želi da živi nigde drugo. Ne bi da živi u zemlji prema kojoj je podozriva. Ovoj veruje.

Njena učtivost je, međutim, gotovo neiscrpna. Pri postavljanju stola i iznošenju jela još je razmišljala, a pre prvog zalogaja je rekla: Misliš da je, kad na videlo ispliva predsednikova laž, za nas prekasno, a za njega dovoljno kasno?

Ume da zauzme stav mudrice. Brada oslonjena na sklopljene šake, glava prijateljski ukošena, tako me je gledala. Dokazala mi je da pažljivo sluša svaku majčinu reč. Jednom odgovoru dodala je drugi, i nijednim nije bila ni najmanje uplašena.

22. decembar 1967, petak

Kakve novine imamo u ovom gradu! Njujork tajms izveštava, pozivajući se na astronome, da će danas sunce na severnoj hemisferi biti najkraće nad horizontom i da je zima počela jutros u osam sati i 17 minuta.

I izveštava da su u avgustu 1964. u Tonkinškom zalivu četiri člana posade razarača Tarner džoj zaista videla u vodi, 300 stopa od levog boka broda, trag severnovijetnamskog torpeda, ali da je vlada mnogo pre avgusta 1964. imala spreman nacrt potpune objave rata.

A Mari kaže pomalo zajedljivo, drhtavim glasom: ne mogu da živim tako kako zahtevaš od mene! Ne treba da lažem zato što ti ne voliš laganje! Ti bi odavno bila bez posla, a ja izbačena iz škole da nismo lagale kao tri uzastopna američka predsednika! Ti svoj rat nisi zaustavila, sad ja to treba da uradim za tebe! Kad si bila dete, pripremali su svud oko tebe njihov rat, a ti ništa nisi primetila!

– Ništa mi, Mari, nisu rekli.

– Da, ali moglo je da se vidi! Apologies are in order, Mrs. Cresspahl.

– Nemoj da plačeš, Mari.

– Kaži: iziini; kao ja kad sam bila mala.

– Iziini, Mari.

Moj rat je bio dobro skriven. Čak je i ime grada Jerihov u Nemačkoj zvučalo čudno. Putnici koji bi idući na kupanje u morsku banju Rande kolima prošli pored njega, šta su videli? Četiristo metara grube kaldrme zbog koje kola truckaju i škripe. Ambare. Majure. Crveni istočni zid ciglane sa njegova dva prava prozora i petnaest lažnih. Hladne nadgrobne spomenike u senci. Ulicu oivičenu niskim zgradama, usku kao u selu, kuće dvospratne, spreda od dotrajalog maltera, sa strane balvani rešetkaste gradnje. Iznad kuća čudovište od crkve s tornjem nalik biskupskoj mitri, koji krošnje stabala okružuju, poput oblaka, do početka isturenih

zabata. Mnogo prodavnica s izlozima koji su ranije bili prozori dnevnih soba. Robna kuća za potrebe seoskih domaćinstava – Karštatov sanduk nalik bunkeru. Ako bi pak autobusom krenuli od železničke stanice, počelo bi s pijačnim trgom i njegovim gotovo vlastelinskim zgradama. Kuća Papenbrokovich i Libečki dvor nimalo skromniji od većnice. Konjske zaprege na putu do zgrade nekadašnjeg gradskog kantara. Lokalnih automobila gotovo da nema. Tišina letnjeg raspusta. Tamo gde su očekivanja posetilaca locirala pravi početak grada, bio je go drum što vodi do Baltičkog mora. Sleva, ali znatno dalje, nazirale su se tek započete glomazne građevine, još jedno radničko naselje, što da ne, lepo je pisalo na tablama „Nova gruda Sever“! Gde se odvajala neobično široka betonska pista, drum se spuštao, a iza hotelâ u Randeu, gusto obraslih žbunjem, prostiralo se more išarano prugama sunčeve svetlosti. Ono što je ovde na Zapadu ostalo zaboravljeno, bio je vojni aerodrom Jerihov Sever. 1936.

U Jerihovu, međutim, aerodrom nisu tako zvali. Gradski zanatlije i trgovci su više od godinu dana radili na aerodromu i od njega zarađivali, ali se on ipak i dalje zvao „Marijengabe“ po selu koje je zbog njega stradalo. Ovaj kraj je uvek bio pogranična carinska oblast, nova zabranjena zona nije bila upadljiva. Na pristojnoj udaljenosti od gradilišta, patrola Vermahta zaustavljale su i upozoravale banjske goste, koje su njihovi zastareli turistički vodiči upućivali na razgranate staze za šetanje. U Libečkom dvoru plemići su imali svoj sto; za njim se pričalo o Olimpijskim igrama u Kilu i, ako se baš moralo, o suši iz 1934. ili, još manje rado, o četvorogodišnjem planu. Fridrih Janzen, gradonačelnik i rukovodilac mesne partijske organizacije, ustanovio je vlastiti sto kraj prozorâ što gledaju na dvorište za isprezanje konja i za tim stolom puštao da mu duge večeri prekraćuju mahom posetioci iz drugih mesta. Često su to bila gospoda iz hamburškog Gestapoa, u crnoj uniformi, a neki su mogli da težak kožni kaput zakače na čiviluk. Radnici u Marijengabeu su u septembru 1936. pola dana odbili da rade, pričalo se i o komunističkim lecima. Gospodin Fon Malcan je jedan našao u svojim šumama i požurio da ga tutne u

ruke Fridrihu Janzenu, „nepročitan“. Fon Malcan nije govorio o aerodromu, nego o „našoj osveti za Versaj“. Gospodin Fon Lizevic, koji je bio zadovoljavajuće obeštećen za udeo u zemljištu Marijengabea, od tada je voleo da često pomene svoju „žrtvu“. Fridrih Janzen je to zvao naprosto „nordijskom lukavštinom“ i očigledno poznavao „plemičku bagru što loče vino“. U Krčagu Petera Vulfa pominjanje aerodroma se izbegavalo korišćenjem izraza kao što su „nešto nečuveno“ ili „gadno iznenađenje“, ali ne i onda kad bi na piće došli ljudi koji nisu iz grada, pa nek su i sedeli van čujnog dometa i koliko god da je njihov platdojč zvučao kako treba. Glavni nastavnik Štofregren je takođe više voleo da s aerodroma odmah skrene na Jevreje i atentat na švajcarskog pokrajinskog partijskog rukovodioca Gustlofa, što mu se činilo zgodnim za „demaskiranje“. Za gimnazijskog profesora Klifota smatralo se izvesnim da se iz Berlina nije bez razloga došunjabio u oblast u kojoj su nacisti uživali na vlasti pola godine duže nego drugde, da bi mu pre oprostili – ali šta? – a o Klifotu se pričalo da je u vozu za Gneć razgovor saputnika o „građevinskim radovima“ prekinuo primedbom: Upozoravam vas. Tu upadicu im, navodno, nije objasnio. Prevoznik Zvenzon je na autobuskoj liniji od železničke stanice do Jerihova Sever tako „skromno“ zaradio da je mogao da nabavi drugi kamion; i Zvenzon je svoj udeo u izgradnji aerodroma nazivao „dužnošću“. Pastor Brishafer je pokušao sa otvorenim šegačenjem i o toj stvari govorio kao o „sportu za narod naručenom od strane Rajha“ a na osnovu tabli koje su bile postavljene na zapadnom kraju gradilišta; sin pastora Brishafera je u Španiji leteo na strani protivnika legalne vlade, s izgledima da kao nagradu zaradi mesto komandanta aerodroma, za šta je bilo potrebno još samo da aerodrom bude završen. I moj otac je u svojoj radionici puštao testere da rade od ranog jutra do večeri, i za vreme ručka pokušavao da tresući glavom iz ušiju izbaci buku, i imao račun u Rostoku i račun u Libeku, i primao takođe isplate preko računa jedne hamburške banke kako bi platio rad osam zaposlenih, i poslušno ušao u Nemački front rada, i strogo se držeći zakona Hajnea Klaprota oslobađao od posla da bi mogao

da služi Hitlerjugendu, i za ručak imao za stolom dvadeset ušiju, uključujući i moje, da ga slušaju dok priča o Marijengabeu.

To ime je, govorio je, po njegovom mišljenju prikladno. Tamo gde jedan daje, drugi nema ništa protiv uzimanja. Voda je tvrđa od kamena, a ono što će se sa velike visine srušiti u Baltičko more, to on ne bi uzeo ni da mu poklone. I u Engleskoj je video avione. Lizbet je čak bila u vazduhu u jednom engleskom avionu. Ne može da kaže da nije. Jerihov, znamo, zasad nije čuven, osim po Fridrihu Janzenu, ali to će se sigurno promeniti s bombama koje će Englezi svakako najpre ovde da izruče. Što je s Englezima takoreći ugovoreno.

Hajnrüh, izgubit ćemo glavu zaraj tega tvoga govorenja! Hajnrüh, dete je tu! Hajnrühse Krespale!

Moj otac nije govorio o bombama, nego o „istovarivanju govan“, ali šta god je mrmljao, mirno, gotovo bezbrižno, kao da je reč o nečemu što mu je neočekivano palo na pamet, to nije stizalo pravo do Fridriha Janzena i njegove beležnice u finoj koži, već bi najpre dospelo do susedne kuće, prenosilo se preko dvorišta, zalazilo u bašte i putovalo preko njiva, i tek pošto bi Jerihov bio snabdeven, došao bi na red Fridrih Janzen. Partijac Janzen je to od reči do reči izručivao Gestapou u Gneću. Što je bilo pogrešno. Jer mu je na adresu gde je obavljao svoje gradonačelnikovanje stigao strogo zvaničan dopis hamburške službe Luftvafea, sa sve amblemima države i pečatom, u kome je posavetovan da prestane da im dosađuje. Uključivanjem vlastitog imena odao je da gura privatne interese, a nemački Luftvafe ne vidi da mu je dužnost da mu u tome ide naruku. Uostalom, dokazano je da avion pri padu tvrđe udara o vodu nego o zemlju, i konačno, čak ni osoba koja je u političkom životu u rangu okružnog rukovodioca ne bi smela da dozvoli sebi da rukovodstvu Luftvafea podmeće potcenjivanje potencijalnog protivnika. A načelno, u nadležnim krugovima Luftvafea vlada uverenje da neki takav zanatlija više i efikasnije radi na jačanju nemačke vazdušne odbrane od službenika u redovima uprave i Partije. Hajl Hitler! I tako je Fridrih Janzen sedeo

i morao da drži jezik za zubima čak i kad bi mu pokazivali kako taj Krespal trese glavom dok govori. Kao da mu je voda u ušima. I kad god bi neko nakratko seo za sto Fridriha Janzena, seo bi da mu prekrati vreme Krespalovim insinujacijama, ali i zbog toga što je ipak bilo iritantno kako taj Krespal govori o ratu kao o nečemu što se podrazumeva, kao da ne bi ipak moglo da prođe bez rata. U tome šta je taj čovek radio bilo je, okreni-prevrni, nečega što kvari zadovoljstvo. Stvarno je bilo.

– Marijengabe: kaže Mari, zamišljeno, ljutito. – Nadam se da su Englezi tu istovarili pošten tovar. 't would suit me fine.

– Iziini, Mari.

Kakve novine imamo u ovom gradu! Znaju da smo i mi među njihovim kupcima, čak i predostrožno opominju strance da u januaru prijave saveznoj vladi svoju adresu.

I Mari već u kasno popodne odlazi da iz naše pošte u 105. ulici uzme formulare za registraciju. Jer šta bi bilo da nas izbace iz zemlje!

243 Riverside Drive, New York, N. Y. 10025,
December 23, 1967.

Dragi gospodine doktore Klifote,

Zahvaljujem na ljubaznom interesovanju za moje dete, pa evo da Vam ga malo predstavim. Ova Mari ima deset i po godina i dostigla je četiri stope i jedanaest cola. Među vršnjacima važi za visoku. Nemam njene novije fotografije; na starijim je po pravilu pozirala. Sebe shvata kao nekog ko ljude s druge strane aparata posmatra radozvalo i istovremeno sa željom da brine o njima. Službenik koji izdaje pasoše opisao bi oblik njene glave kao duguljasto/ovalan, mada joj glava nije baš izdužena kao jaje, posmatrana iz profila deluje čak loptasto. Kosa joj zimi poprimi gotovo boju peska, što posebno važi za obrve. Oči sive i zelene,

u zavisnosti od svetlosti. Bistre. Duge, razmaknute trepavice, što nije nasledila od mene. U njenom licu vidim njenog oca (koga, naravno, Vi niste poznavali); moji prijatelji vide mene. Da, nalazim ponešto meklenburško u njoj, ironija u ukošenom vratu, pogled skrenut obaranjem glave, kameni izraz lica iza koga se zaklanja, i uopšte – pronicljivost, šeretluk. Sve to je sad na stranom jeziku. To je američki srednjeg sloja, disciplinovan tradicionalnom školom, obazriv u odnosu na sleng. No ono što govori služeći se njime, s tim ona živi. Često moram da, sa svojom diplomom prevodioca, pogledam u rečnik. Serendipity. Trenutno su na redu komplikovane formulacije, na primer: I scorn the action, a reč je o neprijatnom poslu. Odnedavno je I stand corrected neka vrsta izvinjenja, i to sa akcentom njujorške Gornje zapadne strane, za koji ne biste lako našli školsku ocenu.

Nemački govori kao da je boli grlo. Verovatno je morala da žrtvuje jezik koji je donela da bi lakše srasla sa školom, ulicom, gradom. Diseldorf, Berlin, Jerihov, to je za nju geografija. Germany. Bolje se seća letovanja u Danskoj. Vratiti je sad na nemački, za nju bi bila veća nevolja nego što je bilo preseljenje u američki. Bilo bi joj milije da imamo pravi pasoš, ovdašnji.

O Božiću u Njujorku ne mogu da Vas informišem onoliko iscrpno koliko biste želeli. Vizuelno opterećenje počinje neopravdano rano, i do četiri nedelje pre vremena. Prvi napad izvede trgovina, i to ne samo ciljanom dekoracijom. Robne kuće i akustički utuvljuju kupcu u glavu zbog čega treba da ovog puta da svoj novac; božićna muzika i donje rublje, garantovano uvezeno iz Pariza. Vojska spasa izmili na ulice iz svojih gnezda; tromboni i zvončići. I konačno, i najbedniji bar postavi između flaša nekakav elektrifikovan prcvoljak od jelke. Bogataši iz Park avenije, koji leti trake na sredini ulice zasade cvećem – i zalivaju ga „iz izvora izvan grada“ – sada tu postavljaju velike, jarko osvetljene jelke, mada ne baš do 96. ulice, gde počinje područje siromašnih, crnja. Jelki ima i kod nas, na Brodveju, noću su uvijene žičanom mrežom u debele močuge, danju slobodne, svaka na vlastitom postolju. Deluju kao luksuzna roba. To se prodaje evropskim

emigrantima, onim iz prve generacije. Druga generacija je već usvojila grane zelenike. A kako kod nas Mari odlučuje o dekoraciji, imamo zeleniku. Holly. Drži se i do prazničnih čestitki koje primalac može da postavi na kamin kako bi pokazao kod kolikog je broja korisnika poštanskih usluga omiljen, i koliko njih može da zahtevnim štamparskim i grafičkim rešenjima pokaže da živi u povoljnim materijalnim prilikama. Mi nemamo kamin. I „darivanje“ 24. uveče Mari je, u svom potcenjivanju evropskih običaja, ubrzo pomerila na američki termin. Za to je potrebna čarapa koja se okači o kamin. Čarapa se doduše još može naći. Onda je zadatak individue po imenu Sent Nikolas, alijas Santa Kloz, alijas Santa, da tokom noći čarapu napuni poklonima. Njega ćete već prepoznati, tog dispenser of gifts:

He has a broad face and a little round belly,
That shakes when he laughs like a bowlful of jelly.

Mari zahteva da se sve odvija baš tako, pošto to smatra propisanom ceremonijom. Želela bi, verovatno, da sa drugaricama proslavi i Hanuku, ali u nekom više tehničkom smislu. A ja evo ne znam kako se to piše na nemačkom. Iscrpno se informisala o tome da se ta svečanost slavi od 25. dana meseca kisleva do 2. adara, u znak sećanja na novo osvećenje hrama od strane Makabejaca, nakon njihove pobede nad Sirijcima pod Antiohom Četvrtim. Toliko, dakako, zna i blagonaklon kućni prijatelj. Svečanost koju slavi Mari u utorak ujutru je nepovratno završena, dan ranije nego kod Vas, no kod njenih drugarica Pamele i Rebeke u utorak uveče proslava tek počinje, a svakog od osam dana, koliko traje, deca dobijaju neki poklon! Možda Vam je poznato i to da Hanuka počinje paljenjem minore, devetokrakog svećnjaka. Možemo mi da budemo prijatelji našim jevrejskim susedima koliko god hoćemo, mogu nas smatrati izuzecima u odnosu na Nemce iz onih Dvanaest godina, ali za Jevreje ostajemo goji, pa Mari neće smeti da prisustvuje trenutku kad mister Fervalter pali menoru. A inače, Jevreji zameraju takozvanim hrišćanima one silne aktivnosti u vezi

sa Božićem, ali oni ne vide u tome neku svoju krivicu i smatraju da Hanuka još više udara u sentimentalne žice.

Možda iz svega ovoga možete da zaključite kakav status ima Hristovo rođenje u poslovnom svetu. U banci u kojoj radim, na zidu između liftova vise, doduše, ogromni venci od upletenih grančica jela, sa krasnim crvenim trakama, sve diskretno i nimalo jeftino, što klijentima i posetiocima treba da predoči sliku koju firma ima o sebi, ne samo na finansijskom planu. Ali da sutra nije nedelja nego običan dan, morala bih na posao.

Više od toga nisam videla. Više mi nisu ni ispričali.

Danas po podne smo se na Petoj aveniji zatekle na demonstracijama protiv ratnih dejstava u Vijetnamu, mada to nije bilo poslednje po Vašem shvatanju, jer još nije bio jedan sat, ali dvanaest je bilo prošlo. Rečenice ove vrste su navođene u svim razredima u kojima ste predavali engleski, kao prave klifotovski. Jeste li to znali? U demonstracijama je učestvovalo oko trista demonstranata i sasvim izvesno ne manje policajaca. Htele smo da odemo do Danhila u Centru Rokfeler, da Vam kupimo Vaš jutarnji duvan, a policajci su pomno čuvali mall, šetalište u Centru, pošto je to, jelte, privatno vlasništvo. Trudili su se da deluju opušteno i nastojali da pomoću bullhorna, kako li se to kaže na nemačkom, demonstrante drže na trotoaru, kao da im je stalo jedino do regulisanja saobraćaja, a demonstranti su zaboravili megafone. Tek kad mi je jedan tri puta dunuo u uvo jednu reč, shvatila sam. LOVE je hteo, LJUBAV. Nazivali su sebe Pomoćnicima Deda Mraza i nisu bili obučeni građanski, nego delom po buticima, a delom u radnjama s vojnom odećom. Pride su imali dugu kosu, a publika lojalna državi, natovarena paketima kupljenim u poslednji čas, poprilično iritirana velikim izdacima i već oznojena, ta publika im je urlala stvari u vezi s higijenom i kadom za kupanje. To je već kod Mari izazvalo ogorčenje. Naučila je da bi svako trebalo da sme da otvoreno izrazi svoje mišljenje; sad evo ljudi koji bi da propišu drugima kako da se oblače i kakva da im je kosa.

Predvodnik demonstranata bio je jedan mlad čovek s velikim oblakom plave kose na glavi, nosio je zastavu SAD i transparent na

kome je, istim bojama, pisalo KILL. Poslednji put sam ga videla kad je pokušao da provali u robnu kuću Saks sa prijateljima, ljubaznim Pomoćnicima Deda Mraza. Nimalo uplašena, Vojska spasa je trubila, a momci u crvenim kaputima s kapuljačom i veštačkim bradama i dalje su stajali čekajući fotografisanje s decom. Onda su nas konačno potisnuli ka Aveniji Medison. Državni službenici nisu bili vidljivo besni, bili su samo razdraženi dugotrajnim nastojanjem da pokažu kako su opušteni; još su me vrlo učtivo oslovili s lady; no prekorili su me što se s detetom šećkam kroz njihovu priredbu s Pomoćnicima Deda Mraza i prilično strogo me poslali „kući“. Sad je Mari po drugi put bila ogorčena. U nekim trenucima ona naime voli da se još oseća kao dete; ovo nije bio takav trenutak. U besu se zaboravila i policajca, doduše tiho, nazvala: a pig. Svinjom. To mi je bilo novo. Potom se izvinila zbog reči koja joj je nekontrolisano izletela.

Izvinite što ću Vas zamoliti za jednu uslugu, naime da na crkvenom groblju pogledate da li su Krojcovi zaštitili moja tri groba od zime. Nije mi do toga da branim običaje održavanja grobova. Reč je o sledećem: Erih Krojc je, valjda, spreman da nešto uradi za moj novac, ali Emi Krojc je već pokušala da ga spreči, a ja neću da joj pružim priliku da uživa u tome što će, mada starog Krespala nije uspevala da prevari, njegovu ćerku utoliko više varati.

Dragi gospodine Klifote, srećnu Novu godinu, Vašu osamdeset drugu, i otium cum dignitate želi Vam Vaša odana G. K.

24. decembar 1967, nedelja

Odmah ispod reda s datumom na prvoj strani Njujork tajms objavljuje dve slike, kao da su po prirodi susedne, srodne: kako predsednik Džonson juče u bazi u zalivu Kamran, u Južnom Vijetnamu, kači ordenje američkim vojnicima: levo. Kako predsednik Džonson juče gleda mimo pape koji gestikulira, lice mu u žovi-jalnim borama osmeha: desno. Zato što je Božić?

Kao citat dana navodi se njegovu izjava: „U svakom trenutku smo spremni da reč i votum zamenimo nožem i granatom da bismo Vijetnamu doneli častan mir.“ Zato što je Božić?

Za Božić 1936. moja majka još nije bila mrtva. Još i za Božić 1937. Lizbet Krespal bila je živa.

Naška Lizbet. „Gospojica Papenbrok“, tako su je oslovljavali stanovnici Jerihova, kasnije sa „gospoja Krespal“, ali su među sobom govorili o „Lizbet“, koliko god da su oni u Libeku poštovanje prema imenu drugačije izražavali. Rešpet prema kući, to važi za Rostok, ne za Jerihov. Ovde su našku Lizbet poznavali od 1922, kad je stari Papenbrok („Albert“) tu letovao s porodicom. Ne u gospodskim hotelima na plaži Randeia, nego u Libečkom dvoru u Jerihovu, sa retkim izletima do plaža, češće s ladanjskim vožnjama fijakerom po plemićkim posedima tog kutka, a ponajpre s pohodima kroz grad nalik premeravanju zemlje i gotovo uzgrednim svraćanjem u otmeno zdanje na trgu koje je porodica Fon Lasevic držala kao svoju kuću u gradu, nakon što im nije baš ostalo poseda na pretek. Papenbrok je važio za jednog od onih koji oko Jerihova traže zamenu za zakup dobara u Ficenu na Miricu, od čega je digao ruke, a ni njegov boravak sa ženom, sinom i dve ćerke ne bi u odrednicu meklenburškog turističkog vodiča mogao da unese drugi red, koji po nastavniku Štofregenu zavređuje Crkva Svetog Petra, a po zakupcu Lindemanu – njegovo mesto za odmor i opuštanje. Ti neobični gosti su ipak zasluživali pažnju, koliko god da se taj Papenbrok ponašao kao da je bogzna ko. Bio oficir. Pa sad, jeste, ali kapetan. Preženca. Ponekad bi mu stomak ispao iz prednje krivine koju je uobličio šnajder u Šverinu; zato i postoji letovanje. Bilo je poznato kako je čkiljio i mleo zubima u uglu usana, to su sad radili mnogi, mada je on možda video više maraka kako prebegavaju u dolare. Albert. Njegova Lujza sedela je u fijakeru impresivno kao i on, ali u tonu kojim je nastojala da komanduje dvema devojkama spram nje nije bilo kamdžije, koja joj ne beše data, već nečeg zaplašenog, kukavnog. Sin, Horst, bio je mahom grintav jer mu je dopalo mesto napred, pored kočijaša, i nevoljno poslušan; taj neće postati Papenbrok kakav je stari. Hilda, starija sestra, bila je malo nadmena kad bi za stolom tražila nešto dodatno ili kad joj nije bilo dozvoljeno da domaćem stanovništvu uskrati odgovor; prezime Papenbrok ona je očigledno smatrala

veličanstvenim. Lizbet je opušteno sedela i šetala među ostalima, nije kukala zbog oštrih porodičnih marševa, klimala je glavom jerihovskoj deci, a pride je bila očeva ljubimica a da nije morala da mu se umiljava. Možda zato što je najbolje jahala od njih troje, istrajno i bez straha preskakala ograde ispaša. U to vreme još nije bila ni punoletna, šta je imala, tek šesnaest godina. Zvat ćemo je Lizbet, ako očemo, i još pravo u lice.

To je sve zapamćeno za budućnost, ali ipak porodica Papenbrok u leto 1923. više nije došla. Neko je otišao iz Jerihova. U proleće su se Fon Lasevici spakovali, kao što su i obično činili u vreme kad su kretali za Kan Es, ili kako to već Francuzi izgovaraju, a pošto je ovog puta čak i lepši nameštaj pohranjen u magacin u Šverinu, to je verovatno značilo da će kuća najzad temeljno da se sredi. Kući je bilo potrebno da se neko o njoj pobrine. Morski vetar je uveliko izjeo cvetne ukrase na girlandama štukature iznad duplog reda čeonih prozora; na tavanu, pričalo se, mačke više ne mogu da izlaze na kraj s miševima, a za parket je rečeno da je hodanje po njemu kao koračanje po zamrznutom Baltičkom moru. Zatražene su ponude za renoviranje kuće, čak i delimično pregrađivanje, mada to nije učinila porodica nego doktor Avenarijus Kolmorgen, koji pre toga nije bio njihov advokat. Varalo je to što je doktor Kolmorgen („Avenarijus“) bio omanji rastom, taj nije dozvoljavao da mu se postavljaju pitanja, isturio bi usne i švrljao naokolo zagonetnim pogledom, poklanjajući izreke poput te da vreme dođe pre nego savet. Držao je, po svoj prilici, korak sa inflacijom. Zato bi ipak uslišio molbe i plaćao unapred, ali ne markom koja se navukla na galop, već nalozima za isporuku nafte, finskog drveta, đubriva, što se moglo podići u lukama Vizmara ili Libeka. Bio je to neko ko je hteo da posao bude urađen brzo, ali ne i kuso. Avenarijus nije mogao da se požali na zanatlje iz Jerihova, osim što se jednom žalio na stolara Cola. U decembru 1923. nameštaj Lasevica vraćen je iz Šverina, ali ga nije poslao magacin, nego jedan restaurator. Dva dana kasnije – palata Lasevica bila je pusta kao neki uklet raskošan hotel – stigli su stanovnici: familija Papenbrok automobilom, posluga vozom, a domaćinstvo kolima

za prevoz nameštaja iz Varena na Miricu. Svi prozori svetle do kasno u noć. Počelo je, reklo bi se, dobro. Zaustavljena inflacija je dakako napunila Albertove džepove gomilom renten-maraka. Tim markama, međutim, nije platio placeve, čije su upise u zemljišne knjige građani Jerihova sada češće tražili da vide, a na osnovu svojih građanskih prava: nije se radilo samo o kući Lasevica. Bilo je još dvadeset metara južnog dela Železničke ulice, bašta koja se na to nadovezivala i kuća s radnjom E. P. F. Prangea, koji je propao s trgovinom đubrivom. A s druge strane kuće, na Gradskoj ulici, bila je pekara Šven'she bekeraj sa celim placem pozadi, i jedan ambar, potpuno zaboravljen, koji je po nalogu tog Papenbroka pregrađen u štalu i žitnicu. Sve zajedno, više nego duplo od očekivanog. Ali nije to uopšte bio veličanstven početak. Papenbrok je u zabatu kuće zadržao čak i grb tih Fon Lasevica, iz skromnosti: govorili su jedni; za to postoji i druga reč: govorili su drugi. Ali svako ko je hteo da upozna Lujzu Papenbrok, smatranu velikom gospođom, to je i mogao kad god je Švenova pekara bila otvorena; svejedno što je pekara bila njena, stajala je za tezgom i ispred grudi presecala hleb od tri funte u dve tako tačne polovine da ih ni vaga ne bi bolje odmerila. Ta je znala da radi! A sina, klipana, Horsta, otac je otpujdao u dvorište ispred štale, da vodi brigu o konjima, kao da će da bude kočijaš. Plemstvo je i dalje moglo da đubrivo nabavlja u radnji E. P. F. Prangea, mada se Prange sklonio kod svojih sinova u okolinu Lauenburga; tek se postepeno pročulo da je na računima ispod imena Prange sad odštampano ime još jednog vlasnika. To je 1928. bilo dovoljno za svadbu starije kćerke, na koju su se dovezli čak i Fon Malcanovi; mada Hildin muž nije bio plemić niti doktor prava, koje je još studirao, taj Aleksandar Pepke. Godine 1928. nije bila nikakva tajna da Nemačka državna železnica vagone za pšenicu i šećer na jerihovsku železničku stanicu više ne dovozi na zahtev trgovaca iz Libeka ili Bremena, već za račun Alberta Papenbroka, kapetana u penziji, ili na kraju možda ipak penzionisanog majora; kako bi se inače sve to razumelo? To mora da je bilo pre 1928! jer je 1926. železnica već postavila šine do Papenbrokove žitnice kako on ne bi morao da kupovine uvek

ugovara na prečac, već bi imao vremena da razmisli. Očigledno da je Albert svojevremeno skladištenjem zaradio više para nego što se po njemu moglo videti. Od gospoštine – ništa! Rešio se automobila prodavši ga Knopu u Gneću, porodicu je vozio u šetnju dostavnim kolima pekare, i to ne baš često. Može se mirno reći i to da je Papenbrok bio krajnje predusretljiv kad bi neko hteo da od njega pozajmi novac. Kad kamata po treći put ne bi bila plaćena, nije se pojavljivao Papenbrok lično, već bi se pojavila pokrajinska banka. A za ponašanje banke Papenbrok nije bio odgovoran. Dok seže pamćenje nije odbijao rakiju, ni u kontoaru ni u Šumarskom krčagu, gde klupe ne samo da nisu bile tapacirane nego čak ni prebrisane. Jedno, jasno.

Za devojke mu Jerihov nije bio dovoljno dobar, čak ni Gneć. Hildu je dao u žensku školu u Libek. Lizbet je u Rostoku morala da izučava nauke, a pride i domaćinstvo. Tek u junu 1928. Lizbet se trajno vratila kući, sa nepune 22 godine, pa se postarala oko Hildinog venčanja i prijema za koje je kuća Papenbrokovihi sad bila raspoložena ranije. I nije bila ona Lizbet koju je Jerihov poznavao.

Čeri bogatuni i stoka siromaji lešto nestanedu s trgovišća, i Lizbet je trebalo da se uda u Libeku i bila spremna da čeka. Papenbrok ju je pustio da čeka. Zar da Papenbrok svojoj miljenici učini išta rđavo?

I daje je jednom stolaru iz Malhova na jezeru, i pušta da s njim ode u Ričmond, u Engleskoj, 1931, kako bi se izvukla iz loših vremena. Pa je vraća da bi svoju Gezinu donela na svet u Jerihovu, a tog čoveka stolarskom radionicom vezuje za Nemačku, 1933, kad je verovao u tadašnje prilike. I tri godine gleda kako njegova kćerka s njim živi u istom gradu, kao bolesna, i može to da izdrži?

Ona ne izgleda kao da joj je trideset; ko joj ne zna godine doda joj još pet.

Pobožna je uvek bila; ali kad se sada deca vrate sa njene veronauke, donesu kući savest koja u svakodnevnom životu nikome nije ni od kakve vajde.

Papenbrok razgovara s tim čovekom, ali razgovara s Krespalom lepo, ne kao da ga smatra krivim. Draži mu je od vlastitih sinova.